

فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین

Journal of Jurisprudence and Modern Law

Home Page: www.jaml.ir

مرکز اطلاعات علمی
Scientific Information Database

Sponsored and Indexed by
CIVILICA
We Respect the Science

ESJI
www.ESJIndex.org

Eurasian
Scientific
Journal
Index

Academic
Resource
Index
ResearchBib

Academia.edu
share research

سال انتشار	۱۴۰۵	شماره انتشار	۲۸	دوره انتشار	۸	صفحات	۱-۱۲
------------	------	--------------	----	-------------	---	-------	------

شعاع شمول جواز صرف زکات برای تألیف قلوب

خانم دکتر فریبا طائی و آقای دکتر ابوالفضل علیشاهی قلعه جوقی

مدرس دانشگاه، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

دانشیار گروه الهیات دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

چکیده

اسلام به دعوت و جذب انسان‌ها به دین حق اهمیت فراوانی داده، تا جایی که یکی از موارد مصرف زکات واجب را پرداخت آن به کافرانی دانسته است. از آنجا که نخستین گروه از مسلمانان به شکل‌های گوناگون در تعامل با پیروان دیگر ادیان بوده‌اند. در مقاله حاضر با روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر معارف قرآن، به بیان اصولی می‌پردازد که ناظر بر روابط با غیرمسلمانان است. اولین اصل، دعوت آنان به یکتاپرستی و دین مبین اسلام با اولویت استفاده از روش‌های مسالمت‌آمیز است. یکی از راه‌های مسالمت‌آمیز دعوت کافران به اسلام تشویق مالی آنان است تا بدین وسیله دل‌شان به سوی اسلام تمایل پیدا کند که از آن با عنوان اصل «تألیف قلوب» یاد شده است. با توجه به وسعت مفهوم المُولَفه قُلُوبِهِمْ که مسلمانان و غیر مسلمانان را شامل می‌شود هر چند بعضی آن را به غیر مسلمانان تخصیص داده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که اسلام تنها به مسئله فقر مادی نمی‌نگرد؛ بلکه فقر معنوی و عاطفی را نیز مؤکداً مورد توجه قرار داده و با وسعت نظر خود حتی غیر مسلمانان را نیز در نظر می‌گیرد. در مقاله حاضر به بررسی شعاع شمول جواز صرف زکات برای تألیف قلوب پرداخته می‌شود.

واژگان کلیدی: زکات، المُولَفه قُلُوبِهِمْ، اسلام، دعوت، کافران.

طبقه‌بندی: JEL فقه - حقوق - جزا و جرم‌شناسی - حقوق بین‌الملل - حقوق خصوصی

فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین

Journal of Jurisprudence and Modern Law

Home Page: www.jaml.ir

The scope of the permission to spend zakat on writing hearts

Abstract

Islam has given great importance to calling and attracting people to the right religion, to the extent that one of the uses of obligatory zakat is to pay it to infidels. Because the first group of Muslims interacted with followers of other religions in various ways. In the present article, with a descriptive and analytical method and relying on the teachings of the Qur'an, he expresses the principles that govern relations with non-Muslims. The first principle is to call them to monotheism and the religion of Islam with the priority of using peaceful methods. One of the peaceful ways to invite unbelievers to Islam is to encourage them financially so that their hearts will be inclined towards Islam, which is referred to as the principle of "writing hearts". According to the breadth of the concept of Al-Moulefa Qolobeham, which includes Muslims and non-Muslims, although some have assigned it to non-Muslims. The results of this research show that Islam does not only look at the issue of material poverty; Rather, he also strongly focuses on spiritual and emotional poverty and considers even non-Muslims with his breadth of opinion. In the present article, the scope of the permissible use of zakat for the compilation of hearts is discussed.

Keywords:unbelievers ؛Da'wah ؛Islam ؛Zakat al-Qulubam

متن مقاله

تألیف قلوب در شرع اسلام پذیرفته شده است. با توجه به کلام فقیهان نیز این مهم اثبات می شود، به طوری که فقیهان امامیه و اهل سنت، اصل تألیف قلوب را جهت گسترش اسلام مورد تأکید قرار داده‌اند. در این مقاله بدنبال پاسخ گویی به سوال ذیل هستیم:

۱- چرا در اسلام از زکات سهمی برای کافران در نظر گرفته شده است؟

۱: معنا شناسی واژگان:

۱.۱: واژه «مؤلفه» در لغت: از ریشه-ی لغوی «ألف» گرفته شده و به معنای «أنسَ به و أحبه، فهو ألف و الجمع ألف» است (انیس، ۱۳۹۲، ج ۱، ص ۲۳).

۲.۱: قلوب در لغت: جمع قلب به معنای دگرگون ساختن و وارونه نمودن است. قلب در لغت به معنای دل (مهیار، ۱۴۱۰، ص ۷۰۵) یا قطعه‌ای گوشت از بدن نیز معنا شده است (فراهِیدی، ۱۴۱۰، ج ۵، ص ۱۷۰). گاهی از قلب انسان مسائل متعلق به آن، مانند روح، علم، شجاعت، خرد و دیگر صفات نفسانی انسان نیز اراده می‌شود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۶۸۱).

۳.۱: تألیف در لغت: یکی ایجاد محبت و انس و دیگری جمع کردن، که هر دو معنا بسیار به هم نزدیک است. «تألیف قلوب» هم به معنای ایجاد محبت در دل‌ها و نزدیک کردن دل‌هاست.

۴.۱: المؤلفه قلوبهم در اصطلاح: در کتاب مجمع البحرین نیز «المؤلفه قلوبهم» به کسانی اطلاق شده است که دل‌هایشان با محبت و احسان جذب می‌شود (طریحی، ۱۳۶۲، ج ۵، ص ۲۶). همچنین فراهِیدی آن را به معنای اجتماع یا پیوستن به جمع و ضمیمه کردن دو جزء کنار هم بیان

در قرآن کریم، موارد وجوب زکات هشت مورد معرفی شده اند که یکی از آنها «تألیف قلوب» است. بدین معنی که کافران یا مسلمانانی که عقاید ضعیفی دارند به آنها زکات داده شود تا قلوب و روحشان نرم شده و به اسلام گرایش پیدا کنند. «مؤلفه قلوب» عنوانی است برای گروهی از انسان‌ها که یک صنف از اصناف هشت‌گانه مستحقان زکات که با هدف جلب و جذب آنان به سوی اسلام یا دفع خطرشان، با استفاده از این سهم مورد حمایت مالی مسلمانان و حاکم اسلامی قرار می‌گیرند. شناخت مبانی قرآنی و روایی اصل تألیف قلوب جهت بررسی شعاع شمول جواز صرف زکات برای تألیف قلوب، ضرورت دارد. از مبانی قرآنی آن می‌توان به سوره آل عمران آیه ۱۰۳، توبه آیه ۶۰ و انفال، آیه ۶۳ اشاره نمود. همچنین روایات متعددی در این زمینه بیان شده‌اند. از جمله روایات علت حج، به طوری که آیین حج خود می‌تواند یکی از عوامل تألیف قلوب میان کشورهای اسلامی باشد. روایات بخشش غنائم به مؤلفه قلوبهم نیز، از جمله این روایات است. به طوری که در این باره روایات متعددی از رسول اکرم (ص) نقل شده است که بخشی از غنائم را به بزرگان تازه مسلمان و مشرک پرداخت می‌نمودند. روایاتی درباره پرداخت زکات به مؤلفه قلوبهم ذکر گردیده‌اند که در پرداخت زکات به مؤلفه قلوبهم روایات متعددی از پیامبر (ص) و ائمه نقل شده است.

با بررسی منابع اسلامی ملاحظه می‌شود که علمام و فقیهان اسلامی اجمالاً بر وجود اصل تألیف قلوب در اسلام اتفاق نظر دارند. همچنین با تأمل در رفتار و سیره-ی عقلا فارغ از دین و مسلکی که دارند، می‌توان گفت عقلا مدارا و رأفت را در جلب قلوب مورد تأکید قرار می‌دهند و خشونت و تندگویی را در تسلط بر قلوب مردم، رفتاری غیرعقلایی قلمداد می‌نمایند. با تأمل در ادله اربعه (قرآن، روایات، اجماع و عقل) روشن می‌شود که اصل

اخلاقی، از دنیادوستی و دنیادوستی پاک می‌کنی و نهال نوع دوستی و سخاوت و توجه به حقوق مستمندان را در آن‌ها پرورش می‌دهی». اگر مسلمانان این فریضه الهی را برپا کنند فقر و بدبختی از میان جوامع اسلامی از بین می‌رود. آری. بریدن شاخه‌های درخت انگور در ظاهر کوتاه کردن درخت است، ولی در واقع، سبب رشد آن می‌شود.

از آنجا که در قرآن برای اشاره به زکات از واژه صدقه هم استفاده شده است، برای زکات واجب از اصطلاح صدقه واجب استفاده می‌شود تا از صدقه‌های مستحب متمایز شود.

وجوب زکات از ضروریات دین اسلام و مورد اتفاق همه مسلمانان است و انکار وجوب آن موجب ارتداد خواهد شد (نجفی، ۱۴۰۴، ج ۱۵، ص ۱۵). زکات از عبادات به‌شمار می‌رود، از این رو، نیت (قصد قربت) در آن شرط است (همان، ص ۴۷۱).

از آیات مختلف قرآن از جمله آیه ۱۵۶ سوره اعراف، ۳ سوره نمل، ۴ سوره لقمان، و آیه ۷ سوره فصلت که همه از سوره‌های مکی هستند، چنین استفاده می‌شود که: حکم وجوب زکات در مکه نازل شده است، و مسلمانان موظف به انجام این وظیفه اسلامی بودند؛ ولی هنگامی که پیامبر (ص) به مدینه مهاجرت کرد و پایه حکومت اسلامی را گذارد از طرف خداوند مأموریت یافت که زکات را شخصاً از مردم بگیرد - نه این که خودشان به میل و نظر خود، در مصارف آن صرف کنند - آیه شریفه «خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً...» در این هنگام نازل شد. مشهور این است که نزول این آیه در سال دوم هجرت بود و سپس مصارف زکات به طور دقیق در آیه ۶۰ سوره توبه بیان گردیده است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰، ج ۸، ص ۱۹). رسول خدا صلی الله علیه و آله سوگند یاد کرد که: «جز مشرک کسی در مورد پرداخت زکات خیانت نمی‌کند» (مجلسی، ۱۳۶۳، ج ۹۶، ص ۲۹) و نیز فرمود: یا علی، ده گروه از امت من کافر می‌شوند؛ یکی از آن‌ها کسانی

کرده است (فراهیدی، ۱۴۱۰، ج ۸، ص ۳۳۶).

در آیاتی از قرآن کریم به مسئله-ی «تألیف قلوب» اشاره شده است (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۹، ص ۳۲۱). مانند آیه-ی ۶۰ سوره توبه «إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ»، به طوریکه علامه طباطبایی در تفسیر این آیه بیان می‌دارد که سهم تألیف قلوب برای جذب کفار به اسلام، دفع دشمنان، یا کمک گرفتن در سایر نیازهای دینی از آنان است. این سهم مخصوص زمان رسول اکرم (ص) یا حضور ائمه اطهار (ع) نیست؛ بلکه در هر زمان، باید سهمی از زکات را به این امر اختصاص داد (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۲، ص ۴۱۰).

۵.۱. زکات در لغت: «زاء و کاف و حرف عله» به عنوان حروف اصلی این کلمه، دلالت بر نماء و زیادی دارد و به مفهوم رشد و نمو کردن و زیاد شدن می‌باشد. (ابن فارس، ۱۴۰۴، ج ۳، ص ۱۶-۱۷).

۶.۱. زکات در اصطلاح: زکات در اصطلاح شرعی به معنای وجوب پرداخت اندازه معینی از برخی اموال است که به حد نصابی خاص رسیده باشد. علت اینکه این واجب، زکات نامیده شده، امید به برکت یافتن مال، یا برای پاکیزه کردن نفس انسان است (قریب، ۱۳۸۰، ج ۱، باب زکوۃ). راغب اصفهانی اصل زکات را به معنای رشدی که از برکت خداوند به دست آمده می‌داند (راغب اصفهان، ۱۴۱۰، ج ۵، ص ۳۹۴).

۲: دلایل وجوب زکات

زکات، یکی از عباداتی است که پرداخت آن به قصد قربت نیاز دارد و اثر تربیتی عمیقی در روح انسان می‌گذارد. لذا قرآن کریم بعد از آن که دستور گرفتن زکات را به پیامبر اکرم می‌دهد در بیان فلسفه آن می‌فرماید: تو با این کار، آن‌ها را پاک می‌کنی و رشد و نمو می‌دهی؛ «خذ من أموالهم صدقة تطهرهم و تزكهم بها» (سوره توبه، آیه ۱۳۰) آن‌ها را از رذایل

الله) سر می‌دهند؛ ولی به بعضی از جنبه‌های وحی شک دارند. خداوند به پیامبرش فرمان داد که با پول و هدیه دل آن‌ها را به دست آورد تا اسلام آن‌ها محکم شود. رسول خدا(ص) در جنگ حنین با رؤسای قریش و مضر مانند ابوسفیان و غیره چنین کرد. انصار ناراحت شدند، خدمت رسول خدا(ص) آمدند و گفتند: اگر اجازه دهی کلامی داریم و آن این که اگر این اموال که به اینان دادی دستور خدا است، تسلیم هستیم و اگر دستور توست راضی نیستیم. خداوند به خاطر این اعتراض نور آن‌ها را برد و برای «مؤلفه قلوبهم» سهمی از زکات قرار داد (کافی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۴۱۱).

مؤلفه قلوبهم مانند (مهاجرین) یک عنوان عام است که دارای مصادیقی است، مصداق بارز آن ابوسفیان و عیینه و دیگران است که در صدر اسلام بودند (کاشانی، ۱۳۹۱، ج ۴، ص ۲۷۵).

در زمان‌های دیگر مصادیق مختلفی وجود دارد و دلیل بر این مسئله اطلاق ادله امت است که (مؤلفه قلوبهم) را مقید و منحصر به زمان و مکان خاصی نکرده است و این ادله از حیث دیگر مقید به جهاد نیست و این گونه در نظر گرفته می‌شود؛ یعنی برای غیر جهاد هم می‌توان آن‌ها را تألیف کرد؛ مثلاً برای عضویت در حکومت و استفاده از تخصص آن‌ها صاحب جواهر هم مقید به جهاد نمی‌داند ما می‌خواهیم حرف دیگری هم بزنیم و آن این که تألیف قلوب منحصر به پرداخت زکات نیست، زیرا تعلیق حکم بر وصف، مشعر به علیت است؛ یعنی علت پرداخت زکات «تألیف قلوب» است؛ بدین مفهوم که «تألیف قلوب» اصل است و پرداخت زکات واجب یکی از راه‌های تألیف قلوب است، بنابراین راه‌های دیگری برای تألیف و تشویق وجود دارد؛ مثلاً یکی از آن راه‌ها دادن پست و مقام به شخص به منظور رسیدن به اهداف بلند اسلام است (نجفی، ۱۴۰۴، ج ۱۵، ص ۳۴۱). لذا در این صورت دو وجه وجود دارد و آن اسن است که، عضویت در سازمان حکومت اسلامی هم می‌تواند مایه تألیف قلوب باشد و هم این که

اند که زکات نمی‌پردازند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله در آخرین خطبه خود فرمود: ای مردم! زکات اموال خود را بپردازید که هر کس زکات نپردازد، برای او نه نمازی است و نه حجی و نه جهادی (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱، ص ۵۰۷).

در روایات متعدد، زکات به عنوان یکی از پایه‌های دین اسلام شمرده شده است و فرموده اند: بنای دین اسلام بر پنج چیز استوار شده است: نماز، حج، زکات، روزه و ولایت.

از آیات قرآن نیز به دست می‌آید که زکات در تمام ادیان الهی وجود داشته؛ چنان که حضرت عیسی علیه السلام وقتی در گهواره به سخن آمد و فرمود: «وَ أَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا» : (و مرا هر کجا که باشم مایه برکت (و رحمت) گردانید، و تا زنده‌ام به عبادت نماز و زکات سفارش کرد) (سوره مریم، آیه ۳۱).

۳: کسانی که شامل مؤلفه القلوب می‌شوند :

در این که «مؤلفه قلوبهم» چه کسانی هستند، بین فقها اختلاف نظر وجود دارد. بعضی فقط کفار را مصداق این امر می‌دانند. عده ای کفار را برای استمالت آن‌ها به جهاد و برخی کفار را برای استمالت آن‌ها به اسلام برشمرده‌اند. گروهی هم مسلمانان ضعیف العقیده را برای بقاء در اسلام، از مصادیق این عنوان می‌دانند. پس در این صورت «مؤلفه قلوبهم» دو دسته هستند: دسته‌ای که باید جذب شوند و دسته‌ای که باید دفع نشوند؛ به عبارت دیگر، یک تیره باید بیایند و یک تیره باید نروند. تیره اول کفارند یا برای جهاد، خواه مسلمانان شوند خواه نشوند و این برای مسلمان شدن است و تیره دوم افراد ضعیف العقیده‌ها هستند، برای این که باقی بمانند، لذا از زکات بودجه‌ای برای این منظور در نظر گرفته شده است.

امام باقر(ع) در صحیح زراره می‌فرمایند: «مؤلفه قلوبهم» قومی هستند که خدای واحد را عبادت می‌کنند و شهادت (لا اله الا الله و محمد رسول

الله (ص) يعطيهم سهما من الزكاة يتألفهم به على الاسلام و يستعين بهم على قتال العدو» (سيوري، ۱۳۹۱، ج ۱، ص ۳۲۶).

محقق حلی: «و المؤلفه القلوبهم و هم الكفار الذين يستمالون الى الجهاد لا يعرف مؤلفه غيرهم» (حلی، ۱۴۱۳، ج ۱، ص ۱۲۱).

برخی دیگر از فقهاء، «مؤلفه القلوب» را اعم از کفار و مسلمانان دانسته‌اند، و گفته‌اند مصداق مؤلفه القلوب هم می‌تواند کفار باشند و هم از مسلمین، از جمله شیخ مفید (حلی، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۲۰۰).

فقهای اهل سنت نیز در این مسأله چندان اختلافی با فقهای شیعه ندارند و معمولاً عمومیت تألیف قلوب را با شکل ویژه ای تصریح می‌کنند. اختلاف آنان فقط در نسخ و عدم نسخ حکم تألیف قلوب بعد از رحلت پیامبر است که در آینده به آن خواهیم پرداخت.

در کتاب «دلیل الطالب» که بر اساس فقه احمدبن حنبل نوشته شده است درباره ی مسأله ی مورد بحث ما چنین می‌گوید: «منظور از مؤلفه القلوب آن کسی است که در میان عشیره و قبیله خود صاحب نفوذ و مطاع باشد؛ چنین کسانی تألیف می‌شوند؛ یا به خاطر این که به اسلام ایمان بیاورند و یا برای این که ایمان ضعیفشان تقویت گردد و یا عاملان زکات را در برابر بازدارندگان آن حمایت کند.» (حنبل، ۱۳۸۲، ص ۷۴). چنان که از کتاب «الفقه علی المذاهب الخمسه» استفاده می‌شود، بقیه ی مذاهب فقهی اهل سنت نیز عموماً قائلند که حکم تألیف قلوب عمومیت دارد به مسلمان و غیر مسلمان، مشروط بر این که این حمایت اقتصادی و تألیف، به مصلحت اسلام و جامعه اسلامی باشد. (مغنیه، ۱۳۹۰، ج ۱، ص ۱۸۰)

سید محمد شیخ الاسلام از علمای شافعی ایران در کتاب خود، مؤلفه القلوب را به چهار قسم زیر تقسیم کرده است:

۱. تازه به اسلام گرویده ای که ایمان او ضعیف باشد؛

هدف از تألیف قلوب باشد؛ به این معنا که فرد لایقی با پول تشویق شود تا اینکه عضو اداره اسلام شود یا عضو اداره اسلام شود تا تألیف قلوب گردد، هر دو این وجوده از اطلاق ادله و اعتبار وصف العینی تعلیق حکم بر وصف، برآورد می‌شوند.

بر این اساس، «مؤلفه قلوبهم» به یک منبع خوب انسانی برای حکومت اسلامی تبدیل خواهد شد. به این معنا که حکومت اسلامی برای تقویت پایه‌های مردمی و تحکیم ریشه حکومت در دل جامعه اسلامی نباید از این نیروی عظیم که طبق فرموده امام صادق و باقر (ع) بیشتر مردم را تشکیل می‌دهند و در همه زمان ها هم هستند: (یکون ذلک فی کل زمان) غفلت شود. البته منظور در نظر گرفتن سهمیه‌ای در کادر حکومتی غیرکلیدی بدون هیچ اولویتی است؛ یعنی (مؤلفه قلوبهم) مثل مهاجر و انصار و بنی هاشم نیستند که در عضوایی اولویتی داشته باشند، ولی غفلت از آنها هم درست نیست.

۴: مصداق مؤلفه القلوب:

در تعیین مصداق واقعی مؤلفه القلوب بین فقهاء اختلاف است. بسیاری از فقهاء، مؤلفه القلوب را کفاری دانستند که با دادن زکات و صدقات به آنها متمایل به اسلام شده و یا در جنگ به صف مجاهدین می‌پیوندند، در این معنی برخی از عبارات فقیهان را ذکر می‌کنیم:

شیخ طوسی: و المؤلفه قلوبهم عندنا هم الكفار الذين يستمالون بشیء من مال الصدقات الى الاسلام (طوسی، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۹۳۲).

همو: المؤلفه قلوبهم قوم کفار جمیل فی الاسلام يستعان بهم علی قتال اهل الحرب و يعطون سهما من الصدقة (طوسی، ۱۳۸۶، ج ۲۹، ص ۱۳).

شهید اول: و المؤلفه قلوبهم و هم کفار يستمالون الى الجهاد» (انصاری، ۱۴۱۵، ص ۳۵).

فاضل مقداد: المؤلفه قلوبهم و هم کفار اشراف فی قومهم کان رسول

سپس او مسلمان شد و در این باب احمد با اسناد خود از انس روایت کرده است که :

پیامبر صل الله علیه و آله و سلم در مورد جلب دیگران به اسلام از عطا کردن و بخشیدن، هیچ ابا و امتناعی نداشت؛ چنان که مردی از آن حضرت چیزی در خواست کرد و حضرت دستور فرمود: گوسفندان زیادی به او بدهند و آن گاه که او به میان قبیله ی خود بازگشت چنین گفت: ای قوم! اسلام را بپذیرید، زیرا که محمد در بخشش چون کسی است که هرگز از فقر و تنگدستی نمی هراسد.

ب . دسته ی دیگر از مؤلفه القلوب کسانی هستند که به خاطر دفع شر آنان و وابستگانشان، مورد تألیف قرار می گیرند، چنان که ابن عباس نقل کرده است که : هرگاه جماعتی نزد پیامبر می آمدند و آن حضرت چیزی از زکات را به آنان می پرداخت و آن ها نیز زبان به مدح اسلام می گشودند و می گفتند: این دین، دین خوبی است و اگر آن حضرت چیزی به آن ها نمی داد، می گفتند این، دین بدی است.

ج. گروه دیگر آن هایی هستند که تازه مسلمان شده اند، اینان نیز به این دلیل مورد حمایت اقتصادی و تألیف قرار می گیرند که در اسلام خود ثابت قدم بمانند.

از زهری درباره ی « مؤلفه القلوب » پرسیدند که چه کسانی هستند ؟ او پاسخ داد: کسی که از نصارا و یهود به دین اسلام بگروند؛ گفته شد: آیا اگر غنی باشد چطور ؟ پاسخ داد: هر چند که غنی باشد.

همچنین حسن (بصری) نیز گفته است: مؤلفه القلوب کسانی هستند که تازه مسلمان شده اند.

و این مسأله به این دلیل است که فرد تازه مسلمان شده به خاطر نفی دین سابق خود و پذیرش اسلام، موقعیت خود را در میان خانواده از دست می دهد و چه بسا با او به مبارزه بپردازند و به طور کلی وی را طرد کنند،

۲. کسی که مسلمان شده و در میان قبیله ی خود عنوان و وجهه ای دارد و همراهی مالی با او از طریق اعطای زکات، باعث اسلام آوردن دیگران بشود؛

۳. مسلمان قوی الایمان که به وسیله ی زکات دادن به او، مسلمانان از شر قبیله ی کافر او مصون بمانند؛

۴. کسی که در وصول زکات و گرفتن آن از مانع الزکات، مسلمانان را حمایت کند؛ (شافعی، ۱۳۸۴، ج ۱، ص ۹۹) که در این جا قسم چهارم مطلق است و می توان آن را عمومیت داد.

از مصادیق دیگر مؤلفه القلوب، زعما و شخصیت های ضعیف الایمان مسلمین هستند که در میان قوم خود، دارای نفوذ کلام باشند، اینان نیز مورد تألیف قرار می گیرند تا در دین خود استوار شوند و احتمالاً در امور مربوط به جهاد کمک نمایند، چنان که رسول خدا صل الله علیه و آله و سلم اموال زیادی از غنایم جنگ « هوازن » را به « طلقای مکه » عطا کرد، در حالی که در میان آن ها، هم ضعیف الایمان وجود داشت و هم منافقان بودند، اما بعد از آن جریان، ایمان اکثر آن ها تقویت و تثبیت گردید

۵: اقسام و انواع مولفه القلوب

« مؤلفه قلوبهم اعم از کافر و مسلمان دارای انواع و اقسام ذیل می باشد: الف . دسته ای از آن ها کسانی هستند که با عطا و کمک اقتصادی، امید آن می رود که خود و یا قبیله و اقوامشان اسلام را بپذیرند؛ مانند صفوان بن امیه که پیامبر صل الله علیه و آله و سلم در روز فتح مکه به او امان داده بود، پیامبر چهار ماه به او مهلت داد که در کار خویش بیندیشد و راهش را انتخاب نماید و در این مدت، غایب بود و لیکن در جنگ حنین، قبل از آن که مسلمان شود، شرکت جست و پیامبر هنگام عزیمت به حنین اسلحه او را به عاریت گرفت و شتران بسیاری به او بخشید و ...،

است مصرف نکند و یا آن کار مطلوب امام را به جای نیاورد، پول پس گرفته می شود.

۶: دیدگاه اسلام نسبت به مؤلفه القلوب

با توجه به اینکه جمع آوری و پخش زکات از وظایف حکومت اسلامی است، روشن می شود: اسلام به دعوت و جذب انسان ها به دین حق اهمیت فراوانی داده، تا جایی که یکی از موارد مصرف زکات واجب را پرداخت آن به کافرانی دانسته است که با دریافت زکات به اسلام عن ابی جعفر بن علی (آنه قال فی قول الله عز و جل و المؤلفه قلوبهم، قال: هم قوم يتألفون علی الاسلام من رؤساء القبائل کان رسول الله يعطيهم ليتألفهم و یكون ذلک فی کلّ زمان اذا احتاج الی ذلک الامام فعله) متمایل می شوند. بدین ترتیب، یکی از وظایف دولت اسلامی جذب غیرمسلمانان به اسلام با بهره گیری از امکانات اقتصادی است.

این بخش از مصرف زکات به حکومت اسلامی اجازه می دهد که بدون در نظر گرفتن فقر مالی و نیاز مادی، کمک مالی مؤثری به آنها که گرفتار کمبود عاطفی هستند بکند، و از این راه خلاء روحی آنان را پر نماید تا به صفوف پاکان و نیکان و طرفداران حق بپیوندند، و در راه حق گام بگذارند و به یاریش برخیزند.

و با توجه به وسعت مفهوم «المؤلفه قلوبهم» که مسلمانان و غیر مسلمانان را شامل می شود (هر چند بعضی آنها به غیر مسلمانان تخصیص داده اند اما دلیلی بر این تخصیص در دست نداریم) به خوبی در می یابیم که اسلام تنها به مسأله فقر مادی نمی نگرند، بلکه فقر معنوی و عاطفی را نیز موکدا مورد توجه قرار داده و با وسعت نظر خود حتی غیر مسلمانان را نیز از نظر دور نداشته است. هزینه ارتش و سپاه نیرومند و جان بر کف اسلام برای دفاع از- مرزهاست، و همچنین تبلیغات مؤثری که به گسترش تعلیمات قرآن- از طریق منطق- در جهان می کند که همه آنها در عنوان «فی سبیل

در این صورت، زندگی اقتصادی او به مخاطره می افتد و بی شک به کمک و حمایت اقتصادی نیاز دارد تا بتواند در عقیده ی انتخابی خود ثابت قدم بماند.

چ. از جمله ی مصادیق مؤلفه القلوب، بزرگان و زعمای مسلمانانی هستند که از کفار، نظیر و هم چشم داشته باشند، با تألیف قلب شخصیت های مسلمان، نظیر آن ها از کفار نیز به اسلام تمایل پیدا می کنند، چنان که ابوبکر در مورد «عدی بن حاتم» و «برقان بن بدر» چنین عمل نمود، با این که اسلامشان نیک بود و لیکن این کار به خاطر منزلتی بود که در پیش اقوام و قبیله خود داشتند.

دسته ی دیگر از گروه مؤلفه القلوب، مسلمانانی هستند که در مرزهای کشور اسلامی زندگی می کنند، اینان نیز بدین طریق مورد حمایت قرار می گیرند تا در مقابل تجاوز احتمالی دشمن، تقویت شوند.

د. و از مصادیق مؤلفه القلوب کسانی هستند که با استفاده از نفوذ کلام خود، در میان بعضی از اقوام که از پرداخت زکات به دولت اسلامی امتناع دارند، آن ها را ترغیب به پرداخت زکات نمایند و بدین وسیله زکات دهندگان را یاری کنند. همه این ها که بر شمردیم، تحت عنوان کلی و عمومی «مؤلفه قلوبهم» داخل هستند و استثنا ندارند» (قرضاوی، ۱۴۰۱، ج ۹، ص ۵۹۵).

احمد بن یحیی المرتضی یکی از علمای برجسته و مهم فرقه ی زیدیه (در قرن هشتم هجری) در کتاب فقهی خود، درباره ی معنای تألیف قلوب و مصادیق خارجی آن چنین می نویسد:

« وَ تَأْلِیفُ كُلِّ أَحَدٍ جَائِزٌ لِلْإِمَامِ فَقَطْ لِمَصْلَحَةِ دِیْنِهِ وَ مَنْ خَالَفَ فِیْمَا أَخَذَ لِأَجْلِهِ رَدٌّ (مهدی لدین الله، ۱۳۵۴، ص ۱۳۹).

تألیف قلوب هر کسی که امام و رهبر مسلمین به صلاح اسلام تشخیص دهد، جایز است؛ اما اگر پول را آن شخص در آن منظوری که امام داشته

الله» جمع است.

بدون شک تا همه جهان زیر یک پرچم و حکومت واحد الهی در نیاید وجود «یک ارتش نیرومند» از یک سو، تبلیغات مستمر و پی‌گیر فرهنگی «از سوی دیگر برای حفظ موجودیت این مکتب آسمانی ضروریست و هزینه آن بخشی از مهمترین مصارف زکات را تشکیل می‌دهد.

آزاد کردن بردگان و غلامان و رهائی بخشیدن آنان از قید اسارت و بندگی، آری خدا انسان را آفریده و اگر موقتاً آزادی او سلب شد، بیت‌المال و سهم زکات موظف جمعی از فقهای بزرگ عقیده دارند که مصرف «فی سبیل الله» هر کار خیری را شامل می‌گردد، حتی کارهای عمرانی در تمام زمینه‌ها و هر فعالیت مثبت مادی و معنوی که به حال جامعه سودمند است. به این ترتیب پرداختن این مالیات اسلامی هم قلب و روح زکات دهنده را از بخل و حرص و دنیا پرستی و انحصارطلبی پاک می‌کند و هم جامعه را از فقر و اسارت و فاصله طبقاتی، و کمکس است موثر به تألیف قلوب و پیوند دلها.

همان طور که اشاره گردید یکی از اقسام هشتگانه مصرف زکات سهم مؤلفه القلوب است که در این آیه شریفه ذکر گردیده است:

«أَنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةُ قُلُوبِهِمْ وَفِي الرِّقَابِ...»: «زکات مخصوص فقرا و مساکین و عاملین علیها و المؤلفة قلوبهم و فی زکات و کسانی که برای جلب محبتشان اقدام می‌شود و برای آزادسازی بردگان و... می‌باشد».

امام باقر (علیه السلام) فرمود: مراد، از مؤلفه القلوبهم گروهی هستند که توحید را پذیرفته و از مدار شرک خارج شده‌اند ولی هنوز معرفت حضرت محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) در قلبشان رسوخ نکرده است. پس پیامبر اسلام و بعد از آن حضرت، مؤمنان باید سهمی از زکات را صرف

این گونه افراد نمایند تا محبت و معرفت در آنان تثبیت شود.

۷: مخالفین اختصاص سهم زکات به مؤلفه القلوب

پیامبر اکرم (ص) برای تألیف قلوب به پرداخت زکات اکتفا نفرمودند؛ بلکه به شخص مسئولیت هم می‌دادند؛ یک نمونه از آن، ابوسفیان بود که بلافاصله فرماندهی دو هزار نفر از قریش را در یک عملیات نظامی بر عهده گرفت، و عمروعاص که در (ذات السلاسل) فرمانده شد، ابوسفیان بت پرست حتی مأموریت بت شکنی بت های طائف را پیدا کرد، جالب است که او بت ها را شکست و از خرابه های آن هیزم درست کرد و فروخت و قرض های عدهای را پرداخت، معاویه هم جزء کاتبان رسول خدا (ص) شد. عمر، سهم زکات را برای تألیف قلوب منع کرد. از نظر غزالی، اینکه عمر، سهم زکات را برای تألیف قلوب منع کرد، نه از باب تعطیل حکم الهی، بلکه بدین دلیل بود که عمر آن دسته‌ی خاص را مستحق این مسئله نمی‌دانست. چرا که حکومت اسلامی در زمان عمر توانسته بود دو دولت بزرگ روم و ایران را شکست دهد و دل‌های بسیاری به اسلام گراییده بود و دیگر نیازی به تألیف قلوب عدهای طماع چون عباس بن مرداس و الاقرع بن حابس نبود. مصرف زکات برای تألیف قلوب برای همیشه برای کسی که اسلام به آنها نیاز داشته باشد، باقی است (غزالی، ۱۹۹۸، ص ۱۱۸).

درباره اینکه آیا این حکم اختصاص به زمان حضرت نبی اکرم (زمان حضور معصوم) دارد و یا شامل همه زمان‌ها می‌شود اختلاف نظر وجود دارد. برخی گفته‌اند این حکم اختصاص به زمان حضرت نبی اکرم (ص) دارد (رک: راوندی، ۱۴۰۵، ج ۱، ص ۲۲۹) و برخی آن را به زمان حضور معصوم (ص) اختصاص داده‌اند (رک: حلی، ۱۴۱۳، ج ۱، ص ۲۳۶). با این حال، از آنجا که اولاً خود آیه اطلاق دارد و سهم بودن موارد هشت‌گانه را به زمان خاصی اختصاص نداده است و ثانیاً روایات ذیل آیه نیز این حکم را به زمان خاصی اختصاص نداده‌اند (رک: طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۹، ص ۳۱۹)

تألیف قلوب لغو شده بود؛ بلکه این کار به این دلیل بود که افرادی که سهم تألیف قلوب به آنها تعلق می‌گرفت، مصداق نداشت. از این گذشته، یک حکم شرعی را باید خود پیامبر یا کسی که ولی و نماینده خداست فسخ کند نه صحابه پیامبر.

۲. ادعای این که مسلمین دیگر نیازی به تألیف قلوب ندارند، به سه دلیل نقض می‌شود:

الف. چنانکه بعضی از فقهای مالکی گفته‌اند: دادن سهمی از زکات برای تألیف قلوب افراد و اقوام، صرفاً به این دلیل نیست که به ما کمک کنند؛ بلکه مقصود از اعمال تألیف قلوب، ترغیب دیگران به دین اسلام و نجات آنها از ضلالت است.

ب. علت اقدام به تألیف قلوب، ضعف دین اسلام و یا فقر کسانی نیست که مورد تألیف قرار می‌گیرند.

ج. نمی‌توان پذیرفت که اسلام اکنون دیگر بی‌نیاز شده و احتیاجی ندارد، بلکه اکنون که مسلمانان در تنگنا و فشار قرار گرفته‌اند، بیش از هر وقت دیگری به این حکم احتیاج دارند.

در این جا سؤال این است که آیا فقط باید از زکات برای تألیف قلوب استفاده کرد و یا اینکه می‌توان به‌طور کلی از بیت‌المال برای این امر استفاده کرد؟

پاسخ این است که منبع اولیه این امر زکات است، اما با توجه به وجود ولایت امام معصوم در بینش اسلامی شیعی، امام و فقیه، با استفاده از ولایت خود می‌تواند در صورت مصلحت به صورت مقتضی اقدام نماید.

(.

نتیجه گیری

اسلام برای مولفه القلوب، بودجه خاصی را اختصاص داده است و آن، قسمتی از زکات است که به عنوان مالیات اسلامی، از مردم مسلمان گرفته می‌شود. کسانی که مورد کمک و حمایت قرار می‌گیرند «مؤلفه قلوبهم» و یا «مؤلفه القلوب» نامیده می‌شوند. تمامی فقهای شیعه بر این نظر اتفاق نظر دارند که حکم «تألیف قلوب» هنوز هم مصداق دارد و باید اجرا شود و بر این نظرند که پس از رحلت رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله هم این حکم باید اجرا شود. اما بعضی از فقهای اهل تسنن بر این نظرند که این حکم پس از رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله لغو شده و قابل اجرا نیست. اینان دو دلیل برای این نظر خود بیان می‌دارند:

۱. این که صحابه بر نسخ آن اجماع کرده‌اند.

۲. حکم «تألیف قلوب» به خاطر کمی تعداد مسلمین، در ابتدای کار، مورد نیاز بود و اکنون با انتشار جهانی اسلام، نیازی به مسأله تألیف و جلب حمایت دیگران وجود ندارد.

اما این استدلال، به دو دلیل مردود است:

۱. این گروه می‌گویند: بعد از رحلت پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله، عمر، سهم مؤلفه القلوب را قطع کرد و صحابه نیز از کار او در این باره نهی و انتقاد نکردند.

اما جواب این است که عمر به این دلیل سهم ایشان را لغو نکرد که حکم

منابع

۱۵. عراقی، آقاضیاءالدين. ۱۴۱۴. شرح تبصرة المتعلمين. ج ۳، قم: دفتر انتشار اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۱۶. غزالی، محمد ۱۹۹۸. السنه النبویه بین اهل الفقه و اهل الحديث، القاهرة ی: دار الشروق.
۱۷. فراهیدی، خلیل ابن محمد. ۱۴۱۰. العین، چ دوم، قم: الهجره.
۱۸. قرضاوی، یوسف. ۱۴۰۱. فقه الزکوة. ج ۲ و ۹، چ دوم، بی جا: مؤسسه الرساله.
۱۹. قریب، محمد. ۱۳۸۰. تبیین اللغات لتبیین الایات. تهران: نشر بنیاد.
۲۰. کاشانی، فتح الله بن شکرالله. ۱۳۹۱. منهج الصادقین فی إلزام المخالفین. تهران: بوستان کتاب.
۲۱. کشکولیه، محمدحسینی. ۱۳۸۳. نگرشی اجتماعی به کعبه و حج از دیدگاه قرآن. چ دوم، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
۲۲. کلینی، محمد بن یعقوب. ۱۳۷۷. الکافی. ج ۲، تهران: دارالکتب اسلامی.
۲۳. مجلسی، علامه محمدباقر. ۱۳۶۳. بحارالانوار. تهران: کتابخانه مسجد حضرت ولی عصر (عج).
۲۴. مکارم شیرازی، ناصر. ۱۳۸۰. تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب اسلامی.
۲۵. معین، محمد. ۱۳۹۳. فرهنگ فارسی معین. تهران: انتشارات امیرکبیر.
۲۶. مغنیه، محمدجواد. ۱۳۹۰. الفقه علی المذاهب الخمسه: الجعفری، الحنفی، المالکی، الشافعی، الحنبلی. ج ۱، تهران: دارالکتب اسلامی.
۲۷. مهدی لدین الله، احمد بن یحیی. ۱۳۵۴. عیون الازهار فی فقه الاثمه الاطهار. بیروت: دارالکتب اللبنانی.
۲۸. مهیار، رضا. ۱۴۱۰. فرهنگ ابجدی عربی- فارسی. تهران: اسلامی.
۲۹. نجفی، محمدحسن. ۱۴۰۴. جواهرالکلام فی شرح شرائع الاسلام. ج ۱۵، چ هفتم، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۳۰. نوری، حسین بن محمدتقی. ۱۴۰۸. مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. بیروت: موسسه آل البيت (علیهم السلام) لإحياء التراث.

۱. قرآن کریم.
۲. ابن فارس، احمد بن فارس. ۱۴۰۴. معجم مقاییس اللغة. انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
۳. انصاری، شیخ انصاری، مرتضی. ۱۴۱۵. کتاب الزکاه، چ اول، قم: کنگره شیخ انصاری.
۴. انیس، ابراهیم. ۱۳۹۲. المعجم الوسيط، ج ۱، قاهره.
۵. حلّی، جعفر بن حسن، ۱۴۱۳. شرائع الإسلام فی مسائل الحلال و الحرام. محقق عبدالحسین محمدعلی بقال، قم: ایران سال.
۶. حنبلی، شیخ مرعی بن یوسف. ۱۳۸۲. دلیل الطالب. بیروت: منشورات المکتب الاسلامی.
۷. راغب اصفهانی، حسین بن محمد. ۱۴۱۲. المفردات فی غریب القرآن. تصحیح صفوان عدنان داودی، بیروت: دارالعلم.
۸. راوندی، قطب الدین سعید بن هبة الله. ۱۴۰۵. فقه القرآن، با تحقیق سید احمد الحسینی، قم: مکتبه آیه الله المرعشی.
۹. سیوری، جمال الدین. ۱۳۹۱. کنزالعرفان فی فقه القرآن. تهران: شبکه جامع کتاب.
۱۰. شافعی، محمد شیخ الاسلام. ۱۳۸۴. راهنمای مذهب شافعی، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
۱۱. طباطبایی، سید محمدحسین. ۱۴۱۷. المیزان فی تفسیر القرآن. ج ۹، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
۱۲. طریحی، فخرالدین. ۱۳۶۲. مجمع البحرین، چ دوم، ج ۲، تهران: مرتضوی.
۱۳. طوسی، محمد بن حسن. ۱۳۸۶. الاقتصاد الهادی الی طریق الرشاد، تهران: مکتبه جامعه چهلستون.
۱۴. طوسی، محمد بن حسن. ۱۳۸۷. المبسوط فی فقه الامامیه، محقق: محمدباقر بهبودی، تهران: مکتبه المرتضوی.

فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین

Journal of Jurisprudence and Modern Law

Home Page: www.jaml.ir

مرکز اطلاعات علمی جهان و دانشگاه
Scientific Information Database

Sponsored and Indexed by
CIVILICA
We Respect the Science

ESJI
Eurasian Scientific Journal Index
www.ESJIndex.org

Academic Resource Index
ResearchBib

Academia.edu
share research

